

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.116

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

STATE AND PROSPECTS OF FORMATION OF CIVIL SOCIETY IN UKRAINE

Бахновська І.П.,
к.ю.н.

Коваль Д.О.,
здобувач

*Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету*

Стаття присвячена аналізу сутності громадянського суспільства з метою обґрунтування їх місця та ролі в сучасній Україні, розвитку та перспективам громадянського суспільства в умовах тісної взаємодії з державою. Досліджено сутність громадянського суспільства та розглянуті теоретичні моделі взаємодії громадянського суспільства і держави. Визначено, що держава має здійснювати розвиток громадянського суспільства шляхом поєднання українського та європейського досвіду.

Ключові слова: політична культура, громадянське суспільство, політична основа громадянського суспільства, громадські організації.

Статья посвящена анализу сущности гражданского общества с целью обоснования их места и роли в современной Украине, развитию и перспективам гражданского общества в условиях тесного взаимодействия с государством. Исследована сущность гражданского общества и рассмотрены теоретические модели взаимодействия гражданского общества и государства. Определено, что государство должно осуществлять развитие гражданского общества путем объединения украинского и европейского опыта.

Ключевые слова: политическая культура, гражданское общество, политическая основа гражданского общества, гражданские организации.

This article analyzes the nature of civil society in order to justify their place and role in modern Ukraine, development and perspectives of civil society in close cooperation with the state. The essence, civil society, and theoretical models of interaction between civil society and the state. It is determined that the state must implement the development of civil society by combining Ukrainian and European experience.

Noted that the essence of civil society consists primarily in ensuring human rights. Identity in civil society is guaranteed by law the right of choice of various forms of economic, social and other activities, the selection of a particular ideology, worldview and the like. Civil society is a totality of social relations (economic, social, spiritual), formal and informal structures that meet the needs and realize the interests of individuals or groups, corresponding to the achieved level of social development.

Key words: political culture, civil society, citizenship, political basis of civil society, civil organizations.

В демократичній державі зростає вагомість інноваційних ідей, ініціативи громадян при прийнятті владою рішень, тобто посилюється роль інститутів громадянського суспільства. Розширення участі інститутів громадського суспільства в процесах прийняття владних рішень щодо задоволення нагальних потреб громадян у різних сферах суспільного життя дозволяє сподіватися на утвердження в нашій державі демократичного громадянсько-публічного урядування.

У зв'язку з цим значно зріс науковий інтерес до дослідження проблем теорії і практики громадянського суспільства. Це пов'язано, по-перше, зі спробами західних учених запропонувати загальні рамки теорії громадянського суспільства; по-друге, з необхідністю узагальнення досвіду становлення інститутів громадянського суспільства і демократичної держави в країнах Східної Європи.

Вагомий внесок у розвиток теорії та практики державного управління в Україні, розробку науково-теоретичних засад суспільної організації зробили такі українські науковці: В. Бакуменко, В. Безродна, А. Брегеда, Н. Нижник, В. Нікітін, В. Піча, Ф. Рудич, В. Степаненко та ін.

Розв'язанню проблеми взаємовідносин органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадськості, дослідженню наукових підходів щодо форм та методів співпраці органів влади та інститутів громадянського суспільства присвятили роботи: О. Бабінова, Т. Бутирська, В. Мартиненко, О. Скрипнюк та ін.

Важливого значення для вирішення проблем, пов'язаних із функціонуванням громадянського суспільства, набувають роботи таких зарубіжних дослідників, як: Е. Арато, Д. Коен, Т. Кузьо, В. Ледеяєв, І. Мерсіянова, А. Рамонайте, О. Сунгуров, Л. Якобсон, О. Цисарж та ін.

Метою статті є розгляд наявних теоретичних моделей взаємодії громадянського суспільства і держави та з'ясування їх практичного демократичного потенціалу; аналіз розвитку громадянського суспільства в умовах тісної взаємодії з державою.

Для реалізації мети потрібно розв'язати наступні завдання. По-перше, розкрити суть громадянського суспільства, а також роль держави в процесі взаємодії з громадянським суспільством. По-друге, проаналізувати типові моделі взаємозв'язку «громадянське суспільство – держава», зокрема, з'ясувати особливості впливу державної влади на громадянське суспільство і визначити, за яких умов такий вплив може бути позитивним або негативним. Також необхідно окреслити змістові межі автономії громадянського суспільства щодо держави в контексті її демократичного устрою.

Сутність громадського суспільства полягає передусім у забезпеченні прав людини. Особистість у громадянському суспільстві має гарантоване законами право вибору різноманітних форм економічної, соціальної та іншої діяльності, право вибору певної ідеології, світогляду тощо.

Економічною основою громадянського суспільства є відносини ринкового характеру, зокрема різноманітні

форми власності, особливо приватної. Наявність власності в громадянина спонукає його до ділової активності та плідної роботи, стає умовою свободи особистості в суспільстві.

Політична основа громадянського суспільства – це демократична правова держава, що забезпечує кожному громадянину можливість узяти участь у державних та громадських справах. У демократичній правовій державі абсолютно неприпустимою є будь-яка дискримінація за національно-етнічними, політичними, релігійними та іншими ознаками. Як характерну ознаку такої держави можна назвати можливість вільного самовизначення людини щодо світоглядних та духовних уподобань, гарантії життя та безпеки людини, всебічний захист прав людини з боку судових органів та громадських організацій.

Соціальним підґрунтям громадянського суспільства стає суспільство з динамічною соціальною структурою, яка весь час розвивається та вдосконалюється. Щодо духовного життя, характерною ознакою громадянського суспільства можна вважати високий розвиток освіти, науки, мистецтва, індивідуальний вибір культурних цінностей. Культурно-політичний плюралізм сприяє реалізації різнопланових духовних інтересів людей і стає важливою умовою розвитку й удосконалення такого суспільства.

Відомий український правник і політолог, Б. Кістяківський, підкреслював взаємозалежність, взаємну обумовленість правової держави і громадянського суспільства. Він вважав, що правильне і нормальне справляння державних функцій у правовій державі залежить від самодіяльності суспільності і народних мас. Без активного ставлення до правового порядку і державних інтересів, що виходить із надр самого народу, правова держава немислима. На його думку, так само й громадянське суспільство не можливе без правової держави, яка «неодмінно передбачає широкі громадянські та народні організації, завдяки яким зростає і її власна організованість».

А. Карась наводить такі основні інтерпретації поняття громадянського суспільства: сукупність неурядових, громадських організацій («третього сектору»); ядро громадянського суспільства; відносно незалежна від державного втручання соціальна структура; система інститутів, асоціацій і взаємодій, що здатні впливати на політичний процес у державі; уся позаполітична чи позадержавна сфера суспільного життя; система горизонтальних зв'язків між індивідами, які створюють солідарні і субсидіарні норми суспільної дійсності, що є підставою антикорупційної ідентифікації населення і перетворення його на свідомих громадян; сукупність свідомих і активних громадян з високими моральними нормами і громадянською відповідальністю; суспільна форма дискурсивних практик (або «символічного світу»), в основі якої нарощуються значення громадянської культури населення та демократичні цінності.

Варто зауважити, що практично кожна з цих інтерпретацій позначає окремі філософський і політологічний підхід і спеціальну пізнавальну методологію аналізу проблем громадянського суспільства. Це – послідовно до вищенаведеного переліку: організаційний підхід; стратегіфікаційний аналіз; інституційний підхід; нормативно-ціннісний підхід та теорія комунікації тощо. Можливе застосування також інших методологічних підходів і, відповідно, – отримання іншого бачення проблем громадянського суспільства. Очевидно, що в теорії отримуємо аналогічну практиці громадянського суспільства толерантність і взаємодоповнюваність різних методологій і підходів.

Формування в Україні громадянського суспільства відбувається досить повільно. Причиною такого повільного його розвитку є те, що частина суспільства просто не усвідомлює необхідність демократичних реформ, а інша значна частина тяжіє до повернення тоталітарного управ-

ління радянського зразка. Країни Західної Європи, на відміну від нашої держави, вже пройшли цей процес значно раніше.

Громадянське суспільство повинно базуватися на таких принципах: економічний і політичний плюралізм; особиста свобода; публічність і загальна поінформованість; справедливість і суворе дотримання законів; верховенство права в усіх сферах суспільного життя; відповідальність перед законом як державних органів, так і громадських організацій та громадян; підзаконність державної влади, обмеженість сфери її діяльності, невтручання держави у справи громадянського суспільства; охорона державою невід'ємних природних прав людини та громадських свобод, що з них випливають; визнання пріоритетності прав та інтересів особи, непорушності її честі та гідності, гарантування умов для їх захисту; рівність закону для всіх і рівність усіх перед законом; взаємна відповідальність держави і особи, правова відповідальність офіційних осіб за дії, які вони чинять від імені держави; поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову, їх взаємна урівноваженість і відкритість; незалежність судів та суддів, наявність ефективної системи захисту; наявність ефективних форм контролю за дотриманням законів та інших нормативно-юридичних актів.

Характеризуючи становище громадянського суспільства в сучасній Україні, варто зазначити, що для нашого суспільства характерною є маргіналізація громадського життя. Так, за декілька останніх років значна частина громадян взяла участь у страйках, демонстраціях. При чому участь людей у зазначених громадських акціях пов'язана насамперед із соціальними проблемами (невиплата заробітної плати, пенсій тощо). Крім того, після Помаранчевої революції 2004 року багато українських громадян зневірилися у політиках, а тому, якщо і беруть участь у акціях на підтримку того чи іншого політичного діяча, то лише за певну винагороду. Таким чином, залишається низька активність громадян у громадському житті, що негативно впливає на становлення демократичного суспільства [1].

Значні проблеми виникають і у зв'язку із домінуванням авторитарного принципу формування владних інституцій, який відображається і на створенні громадських організацій. Мабуть всім відомі випадки добровільно-примусового вступу до профспілок або інших громадських утворень.

Країни Західної Європи, громадянське суспільство яких вже перебуває на значно вищому етапі розвитку, законодавчо врегулювали європейські стандарти громадянського суспільства [2].

Ми вважаємо, для того, щоб зменшити негативні тенденції у процесі становлення українського громадянського суспільства, доцільно здійснити такі заходи:

1) провести моніторинг діяльності об'єднань громадян на предмет їх ефективності та ліквідувати ті з них, які не працюють;

2) п. 2 ст. 6 Закону України «Про основи національної безпеки України» викласти у такій редакції: «розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів, шляхом зменшення впливу авторитарних методів управління»;

3) спрощення процедури реєстрації об'єднань громадян.

Щороку відбувається зростання громадських, організацій політичних партій в Україні [3].

В демократичній державі розуміння громадянського суспільства повинно виходити аж за рамки його інституцій як такого стану суспільства, в якому вільно реалізуються основоположні права і свободи людини і громадянина через різноманітні форми публічної громадської активності та самоорганізації.

Держава і громадянське суспільство в рамках демократичного устрою зацікавлені в діалозі та партнерстві, підвищенні ефективності взаємодії. Без розвинутого гро-

мадянського суспільства, зокрема без створення належних умов для забезпечення свободи думки і слова, вільного вираження поглядів і переконань, свободи об'єднань, свободи зборів, участі громадян в управлінні державними справами та місцевому самоврядуванні, держава не створить можливостей для забезпечення функціонування різних моделей демократії участі, що у поєднанні з безпосередньою та представницькою демократією є умовою успішної модернізації, європейської інтеграції та сталого розвитку.

Для покращення розвитку громадянського суспільства в Україні на сьогодні є необхідним:

- сприяння встановленню максимальної відкритості, прозорості та підзвітності суспільству органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;

- зростання соціального капіталу для підвищення рівня взаємодовіри та взаємодії у суспільстві;

- створення сприятливих умов для утворення та функціонування інститутів громадянського суспільства;

- забезпечення участі інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної, регіональної політики, зокрема, шляхом створення умов для забезпечення широкого ефективного представництва інтересів громадян в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, проведення регулярних консультацій (діалогу) із громадськістю з найважливіших питань життя суспільства і держави;

- запровадження громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, посилення впливу інститутів громадянського суспільства на прийняття управлінських рішень та їх реалізацію;

- сприяння благодійній, волонтерській діяльності, іншим формам громадської активності та громадянської культури [4].

На нашу думку, розбудова громадянського суспільства в Україні має орієнтуватися на європейські стандарти забезпечення та захисту прав і свобод людини, зокрема впровадження практики належного врядування, доброчесності, відкритості, прозорості та підзвітності інститутів влади, створення умов для різноманіття суспільних інтересів, у тому числі економічних, екологічних, соціальних, культурних, релігійних, територіальних тощо, і форм їх вираження (громадські ініціативи, суспільні рухи, асоціації, об'єднання).

Відтак, головними ознаками громадянського суспільства є:

- динамічна соціальна структура суспільства, яка перебуває в постійному розвитку і є відокремленою від держави;

- ринкові економічні відносини, які формують демократичну політичну систему, де правова, демократична держава стає породженням громадянського суспільства;

- забезпечення вільного виявлення, реалізації численних та різнобічних інтересів громадян;

- забезпечення сфери особистого, повсякденного життя людей на відміну від держави як втілення умовного, формального життя;

- пріоритет громадянських прав особистості та повага до державних законів.

Нині самоорганізація громадянського суспільства в Україні виявляється в діяльності різноманітних організацій у економічній, соціальній та духовній сферах. Так, в економічній сфері такими організаціями є приватні колективи, підприємства, кооперативи, різні асоціації, корпорації. У соціальній – сім'ї, громадські організації, органи самоврядування. У духовній – самостійні творчі та наукові об'єднання тощо. Обов'язковими є також вивчення громадської думки, практика розв'язання соціальних конфліктів цивілізованим шляхом, можливість вільно висловлювати свої думки.

Громадянське суспільство є сукупністю суспільних відносин (економічних, соціальних, духовних), формальних та неформальних структур, які задовольняють потреби й реалізують інтереси індивідів або груп, що відповідають досягнутому рівню суспільного розвитку.

Дослідження взаємодії держави і громадянського суспільства повинно виходити як на перспективи розвитку кожного елементу взаємодії, так і на проблему гармонізації їх взаємовідносин. Розвиток держави, і, в першу чергу, політичної системи, багато в чому залежить від паралельного розвитку інститутів громадянського суспільства. В останні роки виявився факт недосконалості, «недооформлення» політичної системи і судової влади, а також інститутів громадянського суспільства в Україні. Недостатньо динамічний розвиток інститутів держави і громадянського суспільства посилює стагнацію політичного і духовного життя в країні, стримує реалізацію прав і свобод людини.

Із усього вище зазначеного можна зробити висновок, що громадянське суспільство у країнах Західної Європи перебуває на значно вищому щаблі розвитку, ніж в Україні. Тому держава має здійснювати процес його створення шляхом поєднання українського та європейського досвіду.

Як ми розуміємо, громадянське суспільство в Україні має перспективи помітного свідомого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колодій А. Громадянська нація : сутність, шляхи і стадії її формування в Україні / А. Колодій // Народознавчі зошити [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cc.bingj.com/cache.aspx?q=%22>.
2. Горленко В. В. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні та в країнах Західної Європи / В. В. Горленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://narodna.pravda.com.ua/discussions/4c2a0fa074030/>.
3. Організації громадянського суспільства в Україні : правда, брехня та державна статистика // Громадянське суспільство. – 2011. – № 2 (16). – С. 161.
4. Ставнійчук М. Дефіцити демократії може покрити лише активне громадянське суспільство / М. Ставнійчук / Дзеркало тижня. Україна. – 2012. – № 12. – С. 241.